

„Джаньгърин“ тускар

Москвад, 1958 джилин май сард, Халымг олт-амтна урн үгин алдр баатр поэм— „Джаньгър“ орс келнд барлгддж гарв. Шулгдлж орс келнд орчулснь—Семен Липкин, зургулинъ зурдж кеерулснь—Фаворинъ. Тиражнь—10.000 экз.

Хурц урн үгәрн, эрмин чимгәрн, тбрскндән дурта гун ухагъарн, баатр зорг мактлгъарн, мана олн халымг улсин „Джаньгър“ гидгтн, талдан улсин туургсн урн үгин зокалмудла äдл болн зергдлж зогсад, делкäd урн үгин уулнн орасин негнь болдж гилвкн герлтдж баянә.

Мана „Джаньгър“ умшсн күн болвас, халымг улст ханлт бргдж, байсдж, „Джаньгър“—гидгтн халымг улсин үкл уга мөнъкин йовдл гидж келчханә.

Джаньгър, Хоньгър, Санл, Савр, Алтн-Чеедж — г и д г минь иим нертә улс халымгин тууджд уга, тер джилд тбрдж, тер джилд бнъгрдж, тий юм кецхәджд гидж эс келгдлг болвчн, „Джаньгър“—халымгин тууджла тасрш уга хол-

вата болдг. „Джаньгър“ умшсн күн, тольд халәсналә äдләр, халымгин кезәнък тууджиг меддж чадхмн, кесг зун джилмудин туршарт халымгуд нутган ягъджд харсдж йовсиг узджд болхмн. 14-ч зун джилин хойрлгч брәлднъ, Зун гарт, „Дөрвн бөрд“ гидг нутг токтджд, күчтә кевәр нутган харсджд бөрдннъкн (халымгуд) даялдсн болдг. Тер үйин алдр кергүдиг мактн токтаснь „Джаньгър“ болва. Цагнь: 1440 джил. Тер учрар 1940 джилд, Элст деер „Джаньгър“ 500 джил болсна ик байр кегдв. Тер, 1940 джилд, сентябрь сард, ганцхн мана советск нутгин олн келн улс „Джаньгърин“ чинриг медсн биш, бүкл делкäd „Джаньгърин“ нерн туурв. Бумбин орн гиджд күцджд, санджд йовсн халымгуд, Ленинә партин ачтусар Советин нутгт джиргьлән олв.

Мана „Джаньгър“ хурц урн угәрн ик гаяхмдждтә дектр болдг мөн. Джаньгърин Агъ-Шавдл хууран авад татсиг соньслт:

Йирн негн чивгьцтә
Ендр мөнъгн хууран авад
татхла,

Хулсн дунд бндглсн
Хунин дун гарад,
Нур дунд бндглсн
Нугъснни дун гарад...
Ямр сән чимгтә ке үгмүд

ән?
Баатрмудин мөрдиг джаньгърчнр бас икәр мактн-буул-яд, күншнъ үг келүлäd, баатрмудтан дөнъ күргдгәр үзүлнә. Мөри—баатрин иньг, нөкд, туслгч мөн. Хоньгърин гер авлгъна бөлгт, Хоньгърин Оцл Көкнә дөнъ-селвг болна, зөрг орулна:

Эркн арвин пәәмн насндан
Күн болн гиджд гарад,
Ганц бара узäd
Хәрв гих му нер ягънач?
Чамла äдл күн уралан
Даянд орад үкв чигн
Богд Джаньгърин орнд
Дакад нег иим көвүн
Гарна эс болгънч?
Джаньгърч ик саянәр ги-
перболизм гидг урн үгин ар-
гивг олзлна.

Халәлтн: Джаньгър Арнзл
зеерд деерән морлад гарв.
Дуута долан миньгъ дарад
дун уга долан миньгъ дарад
одв. Бумб нутгин кемджән

болву, баатрмудин күчн болн
кемджән бас икәр икдүлнә.

Джаньгърчин хурц үгин
аргъ дунд—дуньцүллгн гидг
аргъ бас ик сән олзлгдна. Тер
дуньцүллгнд ним үгмүд олзл-
гдна: äдл, мет, дуньгә, чинь-
гә, чигә, керән, болгсн, болсн.
Джаньгърин мөриә гүүддиг
туулан гүүдллә äдлцүлнә:

Олнъгәс босгсн
Олн маньхн цагъан туула
мет

Олн деегүр брвкäd одв.
Болзатин Бор уул де е р
Джаньгър хурддулад гарад
ирв.

Замбл хаана баяшнъ үзгдв:
—Асгсн галин залъ мет
Долвкад үзгдв.

Замбл хаана элчнр Джаньгър
гьриг ирджд уквт. Джаньгър
тер элчнр гинчлүлв:
Дүүрнъ гарсн
Арвин тавнъ сар мет дуньгә-
гяäd

Дөрвдлджи деернъ гарад суув.
Эпитет гидг урн үгин аргъ
„Джаньгьрт“ бас икәр олзл-
гдна. Джаньгърин джаньгьрч
үрглдж үйн бичн Джаньгър,
эзи нойн Джаньгър гиджд кел-
нә, Хоньгър болхла, үрглдж
Арг Улан, Джаньгърин баатр-
муднъ—саяхн, мергн, гавшун,

зөргтә. Агъ-Шавдл — үрглдж
арвин зургъгата, нилх махмудта,
нарн мет саяхн, баяшннъ—
бндр, далань—бргн, ногъань—
көк, уснъ кинти, салькнъ—сер-
сер гинә, хурнъ бур-бур гинә,
уулнъ—цаст цагъан. Хоргднъ
болхла—ховдг, м е к ч, хар,
догшн. Эпитет гидг урн үгин
аргъ— „Джаньгър“ икәр чи-
мджд саяхрулнә. Улгүрлхд: бе-
рәд сууцхана гиджд джаньгьрч
келх, ниджд келхлә ик соньн
юмн уга. Цууда цагъан бе-
рәд сууцхана—гигъäd джань-
гьрч келнә, тингхлә умшсн,
соньссн күүнд зург үзгднә!

Уул үзгднә гиджд келхш,
бндр цаст цагъан уул үзгд-
нә—гиджд келнә, эинь ик сән.

Мана алдр ик эпосин тускар
бичхлә ик олн юмн бичдхмн,
дегтрмүд бич кергтә. „Джань-
гър“—бргндән кемджән уга,
гүүндән йорал уга, хурц-урн
үгнъ чилш уга, тенъ-далала
äдл юмн. „Джаньгър“—халым-
гин алдр нерн, тууджд, мана
омг-бардм, делкән поэзин чим-
гтә сән дегтрмүдин негнь.

„Джаньгър“—үклт уга мөнъ-
кин йовдл, „Джаньгьриг“ гар-
гьсн мана билгтә-мергн халь-
мголн улс бас үклт уга мөнък.
А. СУСЕЕВ.